

компоненти системи, що керується і базується на їх повному підпорядкуванні керуючому органу. Враховуючи низьку економічність такого типу управління його використання виправдано лише в випадках особливої важливості й складності робіт, що виконуються, їх виключної ресурсної ємності та вирішального значення фактору часу. Можливості такого управління використовувалися у військових програмах.

Матричні структури управління найбільш успішно застосовувалися задля цільового керування комплексними науково-технічними програмами. Їх використання не пов'язано зі значною перебудовою відносин управління, що вже склалися у діючих лінійно-функціональних структурах, вони забезпечують ефективне управління виконавцям в процесі здійснення програм, характеризуються економічністю та гнучкістю.

Механізм програмного управління і фінансування:

– забезпечує положення наданих фінансових засобів в більш тісну залежність від результатів і якості робіт, підвищує результативність робіт і ефективність використання матеріально-технічної бази;

– дозволяє залучити до проведення досліджень і робіт найбільш кваліфікованих спеціалістів, стимулює їх творчу активність, забезпечує вищу мобільність наукових кадрів;

– вимагає об'єктивної експертної перевірки проектної документації, що супроводжується розвитком системи експертних закладів;

– стимулює створення центрів матеріально-технічного забезпечення проектних досліджень та розробок.

Висновки. Розвиток системи програмного управління і фінансування полягає у тому, що субсидії на дослідження доповнюються системою субсидій на підвищення та отримання наукової кваліфікації науковцями, а також, субсидіями на закупівлю засобів матеріально-технічного забезпечення проектних досліджень.

Підсумовуючи, можемо констатувати той факт, що успішне втілення способів адміністрування та управління інвестиціями в США виокремило систему програмного управління та фінансування, яка набула інтегруючу та креативну роль в організаційно-господарчому механізмі розробки і реалізації комплексних цільових програм.

Інтернет ресурс: www.montag.com.

Інтернет ресурс: www.datausa.io/cip/5202

Інтернет ресурс: www.esa.doc.gov/.../mont-united-states

In the presented article investment managing and administration have been analyzed as a successful experience implemented by the developed countries, especially by USA.

Зварич І. Т., Зварич О. І.

РЕГІОН У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО РИНКОВИХ ЗАСАД ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Висвітлюється проблематика трансформаційних змін у процесі переходу регіонів України до ринкових засад соціально-економічного і культурного розвитку.

Ключові слова: *регіон, регіональна економіка, регіональні економічні проблеми, принципи управління регіональною економічною системою.*

Zvarych, I. T., Zvarych O. I.

THE REGION IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S TRANSITION TO THE MARKET PRINCIPLES ITS SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL DEVELOPMENT

The problem of transformational changes in the process of transition of regions of Ukraine to the market principles of socio-economic cultural development is discussed.

Key words: *region, regional economics, regional economic problems, principles of management of the regional economic system*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Перехід до ринкових засад соціально-економічного і культурного розвитку України та її регіонів визначає найбільш важливим завданням реалізацію правових і економічних механізмів, які б стимулювали динамічне зростання їх власного виробництва [1]. І однією із визначальних тенденцій у процесі вирішення цього завдання та тісно пов'язаних із ним різних змін у економічній кон'юнктурі у період подальшого реформування економічної системи є *регіоналізація економіки України* [2; 3]. Водночас проблема центру і регіонів актуальна не лише в Україні, а й у багатьох інших державах світу [4]. До того ж вона є надзвичайно багатогранною: і політичною, і економічною, і організаційно-управлінською. Разом із цим суть її полягає у тому, щоб домогтись ефективного розподілу праці та відповідальності між центральними і регіональними органами влади та юридично забезпечити їх *взаємоузгоджене функціонування у відповідності із загальнодержавним стратегічним планом*. Зрозуміло, що такою децентралізацією управління економічною діяльністю *актуалізуються і регіональні економічні проблеми*. Отже, без адекватних регіональній специфіці дій забезпечити стійке економічне зростання вкрай важко, якщо взагалі можливо. І однією з основних причин, які перешкоджають комплексному соціально-економічному розвитку регіонів, є в цілому *неефективна система територіального (регіонального) управління*. *Таким чином, ці та інші проблеми істотно актуалізують і подальші дослідження у цій важливій для кожного з регіонів та України в цілому царині*.

Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми. В останній час стає все більше і більше праць щодо теоретичних та прикладних аспектів подальшої розбудови економіки України та її регіонів, відтак наводити окремі із них, на наш погляд, доцільності немає. *Проте, робіт, присвячених саме особливостям трансформаційних змін у процесі їх переходу до ринкових засад функціонування їх економічних систем все ще обмаль, що і стало предметом розгляду у цій статті*.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За умов переходу від централізовано-планової організації управління національним господарським комплексом до переважно ринкових відносин багато соціальних і економічних процесів по суті вийшли із-під

контролю влади. У такій ситуації необхідно звернутись до теорії, її законів, які розкривають глибинні та усталені причинно-наслідкові зв'язки, що зберігаються і повторюються у масових явищах. Тому навіть у надзвичайній ситуації вони можуть стати справді чітким орієнтиром для економічної політики та практики. Одночасно більшість проблем території виникає сьогодні у зв'язку з несистемним, некомпетентним підходом до управлінських функцій, розподілу та обміну, небажанням або ж і невмінням рахуватись із законами повсякденного господарського життя. Водночас серед різноманітних причинно-наслідкових взаємозв'язків у самій системі управління регіоном *виділяються п'ять найбільш суттєвих та повторюваних у тих або ж інших ситуаціях законів: узгодження інтересів; поєднання державного регулювання економіки з господарською самостійністю підприємств; організації управління; об'єктивного, головним чином конкурсного відбору керівників господарських і управлінських структур; співучасті трудових колективів у ефективному управлінні своїми підприємствами*. Ними створюється гнучкий, але водночас стійкий "каркас" системи свідомого і продуманого регулювання темпів та відповідних структурних пропорцій соціально-економічного і культурного розвитку кожного із вітчизняних регіонів.

Як відомо, *система управління економікою виконує такі основні функції: спрямовуючу* – обґрунтування цілей та вибір визначальних шляхів їх досягнення; *координуючу* – збалансування найважливіших пропорцій, рівно ж як і вичерпне узгодження здебільшого суперечливих взаємозв'язків суспільного поділу праці; *стимулюючу* – активізація рушійних сил розвитку. При цьому шляхи виходу із складних ситуацій першочергово потрібно шукати головним чином у мотивації поведінки людей, тобто безпосередньо у сфері взаємодії їх законних інтересів.

Закон узгодження інтересів є висхідним, визначальним у системі законів управління соціально-економічними системами. Адже *інтереси* – це усвідомлена форма потреб людини, рушійна сила їх діяльності, саме вони визначають їхні старанність та підприємливість. А поскільки *потреби мають постійну тенденцію до зростання*, то й інтереси як своєрідний двигун економіки є постійним джерелом вдосконалення та поступального розвитку виробництва. Питання лише у тому, як ним

управляти і якою енергією забезпечувати його безперерйну та ефективну діяльність. Відповідь на такі питання у загальній формі дає насамперед *закон узгодження інтересів*. Ним розкривається причинно-наслідкова залежність між рівнем узгодженості тих суперечливих інтересів, які досягаються під впливом управління, і результатами, самою ефективністю колективної праці. *Водночас ключові інтереси людей можна поєднувати і групувати за багатьма ознаками: особисті, групові, колективні, класові, національні, загальнонародні*. Причому перші із них – *особисті* – найбільше впливають на повсякденну поведінку та дії людини.

Завдання управління регіоном полягає насамперед у тому, щоби за допомогою економічних, адміністративних і виховних методів надавати цим інтересам один бажаний напрямок – досягнення наміченої мети із найменшими витратами часу та ресурсів. *Механізм такого управління*, здійснюючи узгодження інтересів, може мати різні форми і характер. Найбільш простий, але найчастіше найменш ефективний – пряме адміністративне розпорядження завжди діяти за обов'язковим порядком. Тож, є набагато демократичнішим від нього за своїм характером – адміністративний дозвіл господарнику діяти головним чином самостійно, тобто “у рамках закону”. Друга форма адміністративного регулювання – категорична заборона тих чи інших дій під загрозою штрафу або ж і судового покарання. Проте, більш гнучкими та зазвичай результативнішими є опосередковані методи впливу на поведінку людей шляхом надання податкових пільг, кредитів та регулювання цін тощо. Тісно взаємодіє із законом узгодження інтересів також другий принцип управління економікою – поєднання державного регулювання із самостійністю підприємств (*закон єдності двох підсистем управління*). Йдеться по суті головним чином про загалом усталений характер та об'єктивну необхідність найбільш ефективної взаємодії адміністративної влади і господарського управління або ж, якщо висловлюватись більш узагальнено, політики та, відповідно, економіки.

У жодній із держав світу протягом усієї історії людства не існувало чисто ринкової системи. Скрізь та завжди держава брала і бере на себе виконання цілої низки функцій регулювання товарно-грошових та кредитно-фінансових відносин, правового забезпечення

відповідного порядку у бурхливому ринковому просторі, транспортних перевезеннях, зв'язку тощо. До того ж в усіх “ринкових” державах є чимало прихильників використання планів, програм та іншого інструментарію державної структурної політики із метою підвищення темпів розвитку економіки за рахунок швидкого і широкомасштабного застосування найновіших досягнень науки та техніки. Як правило, це дає суттєвий економічний ефект. Розробка планів і активна структурна політика держави та її регіонів притаманні, зокрема, сучасній діяльності урядів Франції, Швеції, Японії, тією чи іншою мірою вони використовуються майже в усіх розвинених державах світу. Тому мова йде не про те, бути чи не бути державному регулюванню економіки, а у якій формі та якими методами його здійснювати і де повинна проходити визначальна межа між адміністративним втручанням центральних або регіональних управлінських структур та господарською самостійністю підприємств. Адже будь-яке зміщення такої межі від оптимальної лінії у бік надмірної централізації або ж свавілля, як правило, призводить до егоїстичної “вседозволеної” комерційної діяльності, порушуючи рівновагу між політикою та економікою, а також зумовлює перевантаження однієї підсистеми та послаблення іншої, що вкрай негативно відбивається передовсім і на якості та ефективності життєдіяльності мешканців регіону.

Ще одним важливим інструментом державного регулювання економіки регіону є соціальна політика. В усіх розвинених державах покращенню якості освіти і виховання молоді та систематичному підвищенню кваліфікації працюючого населення, розвитку науки завжди надається першорядне значення. У більшості з них держава бере на себе безпосередню участь у пенсійному забезпеченні громадян, соціальному, житловому будівництві, розв'язанні проблем зайнятості, контролює і регулює охорону здоров'я та інші важливі сфери життєдіяльності. *А поєднання державного регулювання із господарською самостійністю фірм* вимагає взаємодії з ними усіх ланок державного апарату і адресного регулювання конкретних функцій та відповідальності між окремими рівнями в ієрархії державної системи управління. Перша з таких проблем найбільш складна, оскільки йдеться про діалектичне поєднання стосунків різної якості – *політики і економіки*. При цьому економіка є вихідною, опорною

основою для вироблення політики, а інтереси працівників в усій своїй сукупності мають розглядатись як щонайбільш потужна рушійна сила соціально-економічного розвитку регіону в цілому.

У взаємозв'язку державних органів управління територією і підприємств пріоритет належить саме їм. Це повинно проявлятися їх широкою господарською самостійністю та відповідальністю як щодо задоволення платоспроможного попиту у конкретному секторі ринку, так і за грошове забезпечення особистих доходів членів їхніх трудових колективів та накопичення коштів для подальшого розвитку виробництва. При цьому головним регулятором асортименту і обсягів випуску конкретної продукції є ринок, тобто попит самих споживачів, як і наявна пропозиція. Однак, від ринку не можна вимагати неможливого. Низка важливих регулюючих функцій у масштабі регіону як цілісної системи має залишатись також державним регіональним структурам: науково-технічна та структурна політика, вироблення і втілення у життя загальних цілей та принципів соціального розвитку, у тому числі із охорони навколишнього природного середовища. *Все це має опиратись на єдині загальнодержавні та регіональні план або програму.*

Другий важливий аспект державного регулювання соціально-економічного та культурного розвитку регіону розкривається у *законі організації управління*, яким відображається потреба у чіткому розмежуванні функцій, прав та відповідальності між кожною його ланкою, починаючи насамперед від регіонального (обласного) до районного та місцевого і закінчуючи власне підприємством. По суті йдеться передовсім щодо організованого забезпечення високої якості розподілу та кооперації управлінської праці, а, отже, її кінцевої ефективності. Вихідною ж передумовою розширення реальної самостійності підприємства, рівно ж як і будь-якого державного органу управління, є не так права, як економічна та юридична відповідальність за кінцеві результати своєї діяльності. Все це, безумовно, має бути зважено і збалансовано. При цьому наділення того чи іншого органу управління більш широкими повноваженнями без відповідальності за правильне використання наявних у нього ресурсів призводить на практиці до волютаризму та безгосподарності. І, навпаки, покладання високої відповідальності без відповідних

прав та можливостей для виявлення ініціативи, здійснення маневру ресурсами теж не даватиме бажаного ефекту. Отже, переконливо прослідковується цілком об'єктивний взаємозв'язок між ступенем відповідності прав та відповідальності кожної із структурних ланок управління, кожного керівника, із одного боку, та якістю, результативністю управлінської праці – із іншого. При цьому основним недоліком існуючих систем регіонального управління є відсутність у них тих підсистем, які б персонально відповідали за розробку і реалізацію стратегії розвитку території.

Така ситуація – цілком логічний наслідок досить неадекватного розподілу праці у системі державного управління, який склався історично, коли стратегії розвитку регіонів або ж великих міст розроблялись виключно центральними органами управління, а завдання місцевої влади в основному зводилось до їх наступної реалізації. У сьогоденні умовах необхідний вже принципово новий підхід до організації системи регіонального управління. *Усі регіони та населені пункти одержали право самостійно визначати свій шлях розвитку.* Для його реалізації таких важливих умов, як достатність місцевих бюджетів або справді чіткий розподіл функцій між різними рівнями управління недостатньо. Першочергового значення набуває саме проблема побудови новітньої системи управління територіями з метою надання їй значно більшої стратегічної спрямованості. Водночас і ринкова економіка накладає на них цілу низку економічних та соціальних обмежень і вимог: вони змушені конкурувати у залученні зовнішніх інвестицій та кваліфікованої робочої сили, задоволенні всезростаючого рівня потреб населення у комунальних послугах тощо. Таким чином, і вітчизняні регіони за сучасних економічних умов ринку стають його справді рівноправними учасниками.

Сучасні трактування сутності політичних та економічних трансформацій у суспільстві та економіці держави обґрунтовують і зміщення акцентів управління у сферу регіональних пріоритетів та розглядають регіон як складову її стійкого і динамічного соціально-економічного розвитку [5]. Їх специфікою як детермінантою господарських систем передбачається використання якісно нових методів управління, створення правових норм, якими б регламентувався регіональний розвиток, та комплексних механізмів, що враховували б при-

родні, географічні, історичні, етнополітичні, економічні особливості територій, а також ступінь проникнення в економіку ринкових відносин. При цьому методологічною основою організації такого процесу, який зорієнтований на стабільність усіх сторін життя суспільства, є розробка цілей і завдань стратегічного розвитку та обґрунтування наукових принципів управління, визначення шляхів і дієвих механізмів їх досягнення, стратегії фінансування та методів контролю за належним витрачанням коштів.

У відповідності із Концепцією державної регіональної політики головною метою є створення усіх необхідних умов для подальшого динамічного розвитку держави та її територіальних складових насамперед на основі раціонального використання потенціалу регіонів, як і посилення ефективності управлінського впливу різних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із метою підвищення рівня та якості життя населення [6]. Якщо враховувати, що регіональна управлінська система входить до складу розгалуженої системи державного управління, то й стає правомірною спадкоємність цілей і завдань загальнодержавного та територіального розвитку. Проте, регіони нерідко виконують різні із позицій загальнодержавного і геополітичного значення функції, а, отже, абсолютного співпадання державних та регіональних інтересів може не бути. Тому і регіональне управління передбачає вивчення специфіки і закономірностей розбудови регіону, його ролі та значення, рівно ж як і внеску в економіку держави, глибокий аналіз альтернативних шляхів та розробку прогнозних сценаріїв розвитку для визначення перспективних орієнтирів і запобігання негативних для територій соціально-економічних наслідків, виділення найпріоритетніших напрямків функціонування виробничої та невиробничої сфер, підбір дійсно адекватних і ефективних механізмів та інструментів управління ними. При цьому складність територіальних господарських систем передбачає успішне розв'язання різноманітних проблем організаційного та соціально-економічного характеру передовсім на регіональному рівні з позицій системності та комплексності. Стабільний же стан регіону неможливий і без реалізації відповідних принципів, які формують напрямки та зміст регіональної політики. Узагальнюючи результати різних теоретичних досліджень із проблем регіонального управ-

ління, слід враховувати при формуванні відповідної регіональної політики такі дві їх групи: 1) загальнотеоретичного плану; 2) які враховують визначальні елементи гармонізації сучасних економико-екологічних стосунків.

До першої групи принципів потрібно віднести такі: система територіального керівництва підпорядковується системі державного управління і є її складовою, але соціально-економічна розбудова регіону ґрунтується на концептуальних засадах державної політики регіонального розвитку; реалізація регіональної політики повинна мати послідовний характер, повністю виключати елемент стихійності та базуватись на принципах системності; основними методами регулювання внутрі-регіонального та міжрегіонального розвитку належить стати організаційно-правовим і економічним механізмам; забезпечення повноцінного функціонування ключових сфер матеріального та нематеріального виробництва і недопущення (усунення) найгостріших диспропорцій територіальної розбудови, які оцінюються за визначеним переліком показників, що формуються у рамках ефективної та відкритої інформаційної системи; розподіл функцій управління і відповідальності між різними рівнями влади відповідно до їхньої безпосередньої компетенції; надання значно більшої самостійності регіонам щодо формування дохідної частини бюджету та розподілу передбачених у ньому відповідних бюджетних коштів.

Принципи управління, що відносяться саме до другої групи, визначають: раціональну інтеграцію і збалансування розвитку ключових природно-ресурсних та виробничо-економічних систем території на основі оптимального входження господарських структур у екологічну систему; вичерпне врахування специфіки регіонального природно-господарського комплексу і його конкурентних переваг, вигод та обмежень у процесі визначення пріоритетних напрямків розвитку регіону; забезпечення його безпечної розбудови на підвалинах оцінки різних видів ризиків (аварій, техногенних, природних катаклізмів, конфліктів), розробка стратегії належного реагування на усі ризики у регіоні; здійснення систематичних моніторингу та контролю за поточним станом навколишнього природного середовища в умовах зростання різних антропогенних і техногенних навантажень для забезпечення ресурсної, продовольчої та екологічної безпеки. Реалізація таких принципів дає змогу

організувати управління регіональним розвитком із позицій наукового підходу. При цьому, дослідивши специфіку регіону, яка визначається з врахуванням наведених чинників, можна обґрунтувати і пріоритетні шляхи досягнення поставлених цілей, що відповідають ситуації, яка склалась. **До найбільш пріоритетних напрямків управління регіональним розвитком слід віднести:**

- відповідну часу структурну перебудову економіки території на підґрунті насамперед інноваційної та екологічної моделей її розвитку;

- стимулювання створення і діяльності малого та середнього екобізнесу;

- включення різних екологічних імперативів в узагальнений перелік основних завдань і функцій наявної ринкової інфраструктури;

- започаткування сучасних екологічних бізнес-центрів, до функцій яких входила б розробка високих екотехнологій, природоохоронного обладнання і техніки, надання юридичних та консультативно-методичних послуг підприємствам, організаціям і підприємцям та відповідним органам влади у регіоні.

Значно складніше визначити внутрішні джерела фінансового забезпечення управлінських рішень щодо соціально-економічної та екологічної сфер. Держава може найадекватніше реагувати на критичні еколого-економічні ситуації, запроваджуючи надзвичайні економічні, екологічні та правові режими, надаючи фінансову допомогу територіям. Форми такої підтримки теоретично більш широкі, аніж ті, що здійснюються на практиці. Найбільш реальним та відносно стійким, але і водночас недостатньо ефективним джерелом надходження коштів із державного бюджету у регіональній є відповідні трансферти, які визначаються методом розрахунків, проте їх розмір обмежений та, як правило, не завжди забезпечує розв'язання не тільки екологічних, але також інших, не менш важливих, регіональних проблем. Інші ж форми фінансової підтримки територій (як-то бюджетні асигнування, кредитні ресурси) одержати все ще є надто складним.

Слід враховувати, що реально існують *регіони-донори* бюджетних коштів та *регіони-реципієнти* [7; 8]. Відомі варіанти перерозподілу коштів бюджету базуються на удосконаленні перерозподільних процесів у податковій системі та диференціації відрахувань від податків, встановленні відсотка виплат від акумульова-

ної їх суми. Усі ці методи мають свої переваги та недоліки. *Скоріш усього, одна модель буде неприйнятною, оскільки надто великим є вплив саме зовнішніх чинників – національно-історичних, політичних та економічних.* Таким чином, найвірогідніше, це буде багаторівнева схема, якою інтегрується позитивне із тих чи інших підходів. **Підвалинами такої синтетичної моделі управління регіональним бюджетом має стати принцип встановлення залежності між обсягами його усіх доходів та рівнем результативності господарства регіону.** Цим і уможливується приведення фінансових можливостей регіональних та місцевих органів влади у чітку відповідність із масштабами найгостріших соціально-економічних, екологічних та інших проблем, що розподіляються за ступенем їх значення і рівнем загрози для соціально-економічної та культурної розбудови територій загалом.

Соціально-економічні умови, які нині склались у регіонах України, передбачають їхню певну самодостатність. Одночасно комплексний аналіз їх соціально-економічного розвитку за показниками виробленого національного доходу, забезпечення основними об'єктами соціальної інфраструктури і використання природно-економічного потенціалу, екологічної ситуації свідчать передовсім про **відчутні міжрегіональні відмінності та наявність багатьох проблем у розвитку виробничих сил регіонів** [9]. Помітна різниця має місце між областями, а всередині них – на регіональному мікрорівні (райони і міста) – насамперед за показниками забезпечення жителів об'єктами соціальної та виробничої інфраструктури. Зараз інтегральний рівень розбудови соціально-культурної сфери у регіонах ледве сягає 40-52 % від нормативу, а ступінь задоволення потреб населення у платних послугах складає 35-45 % від раціональної норми. Не забезпечені на сучасному рівні розвиток систем зв'язку, інформації та транспортних комунікацій. У занедбаному стані перебуває соціально-культурна сфера і у сільських населених пунктах, де вона не тільки значно відстає від встановлених нормативів, але і у багатьох із них відсутня. Майже 30 % сіл не мають закладів охорони здоров'я, біля 50 % – дитячих дошкільних закладів та підприємств з надання побутових послуг. Поряд із цим технічне облаштування житлового фонду у сільській місцевості у декілька разів (3-4) менше, аніж у містах. Це значною мірою є причиною

переселення сільських мешканців у міста і, на жаль, їх передчасного старіння.

Суттєво впливає на усі процеси соціально-економічного розвитку регіонів *демографічна ситуація*, яка у багатьох із них вкрай складна у зв'язку із тим, що смертність істотно перевищує народжуваність. Зберігаються значні диспропорції у рівнях безробіття [10]. *Практично для усіх регіонів України є характерною досить складна екологічна ситуація* [11]. Переважаюча розбудова ресурсомістких та енергоємних галузей промисловості спричиняє також формування доволі високого антропогенного і техногенного навантаження на загальний стан природно-територіального комплексу. При цьому *у складі наявного економічного потенціалу регіону можна виділити такі основні структурні блоки:*

- *навколишнє середовище і природні ресурси* (тобто, натуральні сировинні запаси та джерела, природно-кліматичні умови, екологічна обстановка). Цей блок за характером основних процесів, які тут відбуваються, поділяється на: *природно-сировинний, природно-кліматичний та екологічний;*

- *населення* (як єдиний суб'єкт матеріального виробництва та споживання, соціального і духовного життя). Цей визначальний блок можна поділити на такі ключові елементи: *демографічний, трудовий, споживчий, освітній, науковий, політичний, культурно-творчий та соціально-психологічний;*

- *виробничі можливості* (знаряддя та засоби праці, матеріально-технічна база, товарна продукція; промислове і сільськогосподарське виробництво та надання послуг; науково-технічний, фінансовий і експортно-імпорتنний сектори);

- *організаційно-управлінський* (система засобів та методів регулювання соціально-економічних процесів у регіоні: різні господарські механізми, ступінь освоєння ринкових відносин і результативність здійснення соціально-економічної політики, подальший розвиток місцевого самоврядування тощо);

- *геополітичний* (місце та роль території у системі міжрегіональних економічних, політичних зв'язків і комунікаційних систем).

Ресурсний склад економічного потенціалу регіону такий:

- *економічно активне населення;*
- *основні засоби;*
- *ресурси і резерви матеріальних цінностей;*

- *наявні природні можливості безпосередньо виробничого призначення* (розвідані, враховані та, відповідно, залучені у виробництво);
- *нематеріальні активи* (тобто, різноманітна науково-технічна, організаційно-політична і соціально-економічна інформація).

Визначальною територіальною ланкою у реалізації державної регіональної політики в Україні є область (регіон) [5]. Тут має забезпечуватись створення належних умов життєдіяльності людей і ефективне використання місцевих господарських ресурсів, розвиток взаємовигідних міжрегіональних виробничих стосунків. Саме на цьому рівні реалізується принцип регіонально-економічної забезпеченості та саморозвитку. *Відтак, регіони мають бути відповідними соціально-економічними комплексами, збалансованими за такими функціональними підсистемами: природно-ресурсною, виробничою, соціальною, демографічною, екологічною тощо.* Для цього їм слід надати також і необхідні владно-управлінські функції. При цьому *у цій роботі ми визначаємо регіон* як встановлену адміністративним територіальним устроєм *частину національного економічного простору* із притаманним саме їй етнічним складом населення та відповідною ринковою інфраструктурою, яка до того ж є і основною для періодичного (щорічного) обчислення загальних та середньодушових обсягів валового внутрішнього продукту і національного доходу. *Із позицій системного підходу саме область (регіон)* має й усі ознаки локально орієнтованої територіальної системи, до функціональної (основної цільової) підсистеми якої слід, очевидно, віднести відповідну частину географічного середовища (крім тих природних ресурсів, що використовуються у забезпечуючій її підсистемі, зокрема, у логістичній і соціально-комунальній інфраструктурі), більшість суб'єктів господарювання, у першу чергу малого та середнього підприємництва, і ту частину соціального середовища, що забезпечує розвиток як держави, так і регіону. Вона, по-перше, є відносно цілісним утворенням. І, по-друге, у її складі також можна виділити такі елементи (підсистеми), як *регіональна економіка (господарство), географічне середовище (природні ресурси), територіальні громади та різні суспільні угруповання, які об'єднують населення.*

Зазначені елементи *регіональної мезоекономічної системи, якою є область*, завжди

перебувають у різноманітних взаємовідносинах між собою (*економіка – природні ресурси – населення*). Цей процес постійно регулюється певними нормами і, що не менш суттєво, на відміну від економічних районів – *відповідними регіональними органами управління та у найтіснішій взаємодії із ними – територіальними структурними підрозділами центральних органів державної виконавчої влади. При цьому така регіональна соціально-економічна система (етнонезоекономіка) сама є невід’ємним елементом органічного цілісного територіального утворення вищого рівня, яким є держава (макроекономіка) [5]. Одночасно кожна із підсистем такої регіональної системи безумовно несе у собі й виразні етнонаціональні ознаки, які найбільш чітко виявляються у її соціальному середовищі, що дає усі підстави для його дослідження як частини цілого, до аналізу якої доцільне застосування як системного, так і функціонального підходів [2; 3; 5].*

Сьогодні в Україні її Конституцією [12] та іншими законодавчими актами [13; 14] *на державні регіональні органи – обласні та районні держадміністрації – покладені дуже важливі та широкі функції:*

- *управління економікою території* (відповідна репрезентація держави при вирішенні усіх питань, які пов’язані із належною реалізацією державної економічної політики) – фінансами, державною власністю, зовнішньоекономічними відносинами, роздержавленням та демонополізацією і розвитком виробничої та ринкової сфер, створенням їх, як і торгівлі та побутового обслуговування населення, інфраструктури, промисловістю, енергетикою, транспортом і зв’язком, капітальним будівництвом та житлово-комунальним господарством, містобудуванням і архітектурою, регіональним аграрно-промисловим комплексом;

- *належні соціальний розвиток та соціальний захист населення, охорона праці, освіта і культура, питання сім’ї та молоді, фізична культура і спорт;*

- *виконання державних функцій:* оприлюднення законів та реалізація указів Президента України і постанов та розпоряджень Уряду, участь у забезпеченні надходжень податків, зборів та інших обов’язкових платежів, організація загальних виборів, ведення актів громадянського стану, переписів населення, робота із пресою та іншими засобами масової інформації, забезпечення належної громад-

ської безпеки і правопорядку, надзвичайні ситуації та цивільний захист населення, оборона і мобілізаційна робота, архів, державна ветеринарна медицина тощо. Повний перелік державних функцій, які передані безпосередньо місцевій владі, вичерпно визначений у Законі України “Про місцеві державні адміністрації” [2].

Аналізуючи положення Конституції України, Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” [14] та інші законодавчі акти, можна дійти до висновку, що Україна, рівно ж як і більшість постсоціалістичних держав, ще й досі тяжіє до централізованого типу управління територіями, тобто *управління регіональним розвитком має характер деконцентрованого державного централізму*. Усі місцеві органи державної виконавчої влади прямо, а представницькі – опосередковано включені у жорстку вертикаль державної виконавчої влади з підпорядкуванням уряду. Водночас аналіз процесу історичного розвитку показує, що *регіональна політика Української держави повинна базуватись на раціональному поєднанні принципів централізму та децентралізації державного управління, бюджетного федералізму і, що є чи не найважливішим – на самоврядуванні*. До того ж реалізація принципів централізації та децентралізації безпосередньо пов’язана з управлінням державним сектором економіки, який має істотну питому вагу, а також з процесами приватизації та демонополізації економіки. При цьому *подальший розвиток місцевих громад є невід’ємним від послідовного втілення принципів самоврядності*, які задекларовані у ст. 4 Закону України “Про місцеве самоврядування” [14], але насправді виявились недостатньо реалізованими.

Сповідуючи ідеї соборності, із метою безумовного виключення сепаратистських тенденцій і відповідного розвитку адміністративно-територіального устрою *в Україні офіційно задекларовано модель унітарної децентралізованої держави*. Враховуючи переваги та недоліки федеративного устрою, автори цієї статті *покладають у підгрунття саме таку модель територіального управління, що притаманна унітарній державі, якою залишається наша країна сьогодні та повинна бути такою надалі*. При цьому місцеве управління, на яке необхідно орієнтуватись у пошуках оптимальної для України моделі, знаходиться між децентралізованим і самоврядним типами. У зв’язку з цим слід

звернути увагу на такі моделі управління регіоном: обмеженої децентралізації, сильної децентралізації та регіональної автономії.

І спільним для них є сталий розвиток демократичних інститутів та у першу чергу – місцевого самоврядування територіальних громад базового рівня. Основною відмінністю цих моделей є різні підходи до формування територіального управління, власне, на регіональному рівні. *Одночасно і безумовне дотримання принципу розподілу влади* із обов'язковим виділенням дійсно ефективної системи самоврядування у недержавну структуру та поширення її головним чином на субнаціональний рівень – *найважливіше завдання при реформуванні державного управління.* Разом із цим кожного разу у процесі чергового етапу реформування державного управління – узгодження Конституції у 1996 р., Закону про місцеве самоврядування у 1997 р., розробка Концепції адміністративної реформи у теперішній час, в Україні вкрай актуальним для урядових та політичних сил постає питання: хто реально впливатиме на регіони, у першу чергу на голів представницької та виконавчої влад, і як це безпомилково закріпити законодавчо?

У державах перехідного типу, якою є також і Україна, особлива увага до регіонального рівня *спричинена головним чином нагальною потребою демократизації суспільного життя.* Але нерідко звичайна децентралізація ототожнюється із демократією, тобто визнається необхідність розосередження державної влади, що дає змогу розв'язувати щонайгостріші проблеми розвитку територій. Серед них – безумовне врахування групових інтересів шляхом участі в управлінні представників опозиції та партій меншості, послаблення бюрократизму через виборчу систему, передача функцій із надання послуг і пов'язаних із цим витрат від центру у регіони та на місця, перенесення податкового тягаря на периферію або скороченням централізованих відрахувань тощо. Проте, із іншого боку, “стурбованість” з приводу справедливого розподілу допомоги за державними програмами, яка залишилась із радянських часів, *призводить і до надмірної концентрації відповідних функцій та матеріально-фінансових ресурсів для їх виконання у центрі.* Ще і сьогодні у певних урядових структурах побутує впевненість, що більшим функціональним одиницям властиві кращі показники діяльності та вищий коефіцієнт ефективності витрат, а тому і більша результатив-

ність (наприклад, це великі школи, вищі навчальні заклади, лікарні, центри надання різних послуг тощо).

Висновки. *Моделювання системи раціонального управління безпосередньо пов'язане з розв'язанням цілого комплексу проблем в усіх сферах державного устрою України, реформуванням системи державного управління і визначенням напрямків у розбудові ринкової економіки тощо. Тож, завданням такого процесу є створення сприятливих умов для демократизації суспільства та розвитку місцевого самоврядування та інших громадських інституцій на усіх рівнях територіального управління.* При цьому реальний, а не декларативний розподіл функцій та повноважень між різними органами управління загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів є насамперед перерозподілом фінансових, майнових і усіх інших ресурсів між державним та суспільним, зокрема, і муніципальним, секторами економіки. На завершення, загалом погоджуючись щодо цього із авторами посібника “Управління регіоном” [15], висловлюємо їм щирі вдячність за можливість його істотного використання при підготовці цієї статті.

Література

1. Зварич І. Т. Проблеми і перспективи реформування економіки України / Зварич І. Т. // Україна: державність, історія, перспективи. Матер. регіон. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 17-26.
2. Зварич І. Т. Регіоналізм як об'єкт міждисциплінарного дослідження / Зварич І. Т. // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 38. – С. 200-220.
3. Зварич І. Т. Концепція регіоналізму в сучасних етнополітичних дослідженнях / Зварич І. Т. // Гілея (наук. вісник): 36. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 49 (7). – С. 589-606.
4. Зварич І. Т. Вплив політики “нового регіоналізму” на трансформаційні процеси в європейських країнах / Зварич І. Т. // Гілея (наук. вісник): 36. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 50 (8). – С. 696-703.
5. Зварич І. Т. Регіон як мезоекономічна система / Зварич І. Т. // Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. “Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем” (36. тез доповідей), 6-9 грудня 2007 року. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 11-12.
6. Концепція державної регіональної політики. Схвалена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon0.rada.gov.ua.
7. Зварич І. Т. Явище “регіону-донора” та його роль у формуванні національної ідентичності / Зварич І. Т. // Нова парадигма: [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 151-166.

8. Зварич І. Т. Феномен “депресивного регіону” та його вплив на етнополітичні процеси в Україні / Зварич І. Т. // Історико-політичні проблеми сучасного світу: 36. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2009. – Т. 19-20. – С. 78-85.

9. Зварич І. Т. Деформації в розміщенні продуктивних сил регіонів та їх вплив на стратегічний розвиток економіки України / Зварич І. Т., Васильченко Г. В. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегічне планування регіонального розвитку (36. наук. праць). Вип. 5 (XLIX) НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – С. 234-242.

10. Зварич І. Т. Модель динаміки зайнятості населення у системі багатofакторного моделювання економічного зростання регіону / Зварич І. Т. // Вісник Прикарпатського ун-ту. Економіка. 2007. Вип. IV. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. відділ Центру інформаційних технологій, 2007. – С. 3-11.

11. Зварич І. Т. Про стратегію сталого розвитку Івано-Франківщини до 2015 року / Зварич І. Т. // Наук. вісті Івано-Франківського ін-ту менеджменту та економіки “Галицька академія”. Матер. 1-ї наук.-техн. конф. за міжнар. участю “Еколого-економічні проблеми Карпатського сврорегіону”, 24-29 травня 2004 року. – Івано-Франківськ, 2004. – № 1 (5). – С. 12-22.

12. Конституція України. Ухвалена Законом України від 28. 06. 1996 року / зі змін. і доп. – К., 2001.

13. Закон України від 09. 04. 1999 року № 586-XIV “Про місцеві державні адміністрації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua.

14. Закон України від 21. 05. 1997 року № 280/97-ВР “Про місцеве самоврядування в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua.

15. Єпіфанов А. О. Управління регіоном: навч. посіб. / Єпіфанов А. О., Мінченко М. В., Додашев Б. А.; за заг. ред. д-ра екон. наук Єпіфанова А. О. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 361 с.

1. Zvarych, I. T. (1999). Problemy i perspektyvy reformuvannya ekonomiky Ukra-jiny / Zvarych, I. T. [Problems and perspectives of reforming the economy of Ukraine]. *Ukraina. Derzhavnist. Istorija. Perspektyvy. – Ukraine: Statehood. History. Prospects*. Materials of the regional conference. – Ivano-Frankivsk: Plai. – P. 17-26 [in Ukr.].

2. Zvarych, I. T. Rehionalizm yak obiekt mizhdysty-splinarnoho doslidzhennia / Zvarych, I. T. [Regionalism as an object of interdisciplinary research]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Political and Ethnic Studies named after I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine, Issue 38.* – P. 200-220 [in Ukr.].

3. Zvarych, I. T. (2011). Kontseptsija rehionalizmu v suchasnykh etnopolitychnykh doslidzhenniakh / Zvarych, I. T. [Concept of regionalism in modern ethnopolitical research]. *Hileia (Collection of scientific works).* – Kyiv, Issue 49 (7). – P. 589-606 [in Ukr.].

4. Zvarych, I. T. (2011). Vplyv polityky “novoho rehionalizmu” na transformatsijni protsesy v yevropejskykh krajinakh / Zvarych, I. T. [Influence of the policy of “new regionalism” on transformational processes in European countries]. *Hileia (Collection of scientific works).* – Kyiv, Issue 50 (8). – P. 696-703 [in Ukr.].

5. Zvarych, I. T. (2007). Rehion yak mezoekonomichna

systema / Zvarych, I. T. [The region is a meso-economic system]. Materials of the regional conference “The theory and practice of the strategic management of the development of regional social systems” (Collection of scientific works), 6-9. 12. 2007. – Ivano-Frankivsk. – P. 11-12 [in Ukr.].

6. Kontseptsija derzhavnoji rehionalnoji polityky. Skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25/05/2001 № 341/2001 [Concept of state regional policy. Approved by the Decree of the President of Ukraine dated 25. 05. 2001 № 341/2001] – K. [in Ukr.].

7. Zvarych, I. T. (2008). Yavvyshche “rehionu-donora” ta yoho rol u formuvanni natsionalnoji identychnosti / Zvarych, I. [The phenomenon of the “donor-region” and its role in shaping national identity]. *Nova paradyhma (Collection of scientific works)*, National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. – P. 151-166 [in Ukr.].

8. Zvarych, I. T. (2009). Fenomen “depresyvnoho rehionu” ta yoho vplyv na etnopolitychni protsesy v Ukraini / Zvarych, I. T. [The phenomenon of the “depressive region” and its influence on ethnopolitical processes in Ukraine]. – Historical and political problems of the modern world (Collection of scientific works). – Chernivtsi: Ruta, V. 19-20. – P. 78-85 [in Ukr.].

9. Zvarych, I. T. (2004). Deformatsii v rozmishchenni produktivnykh syl rehioniv ta yih vplyv na stratehichnyj rozvytok rehioniv Ukrainy / Zvarych, I. & Vasylychenko, G. [Deformations in the placement of productive forces of the regions and their influence on the strategic development of the regions of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhen-nia v perekhidnyj period. Stratehichne planuvannya rehionalnoho rozvytku – Socio-economic research in the transition period. Strategic planning for regional development (Collection of scientific works)*, 5 (XLIX)/NAS Ukraine. Institute of Regional Studies. – Lviv. – P. 234-242 [in Ukr.].

10. Zvarych, I. T. (2007). Model dynamiky zainiatosti naselennia u systemi bahatofaktornoho modeliuвання ekonomichnoho zrostannia rehionu / Zvarych, I. T. [Model of the employment dynamics in the system of the multifactorial modelling of the economic growth of the region]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Precarpathian University. Economics*, IV. – Ivano-Frankivsk. – P. 3-11 [in Ukr.].

11. Zvarych, I. T. (2004). Pro stratehiju staloho rozvytku Ivano-Frankivshchyny do 2015 roku / Zvarych, I. T. [About the strategy of sustainable development of Ivano-Frankivsk region till 2015]. Scientific reports of the Ivano-Frankivsk Institute of Management and Economics “Halytska Akademiya” (Collection of scientific works), 24-29 May 2004, Ivano-Frankivsk. – № 1(5). – P. 12-22 [in Ukr.].

12. Konstytutsija Ukrainy. Ukhvalena Zakonom Ukrainy vid 28/06/1996 (2001). [Constitution of Ukraine. Approved by the Law of Ukraine of 28/06/1996] – K. [in Ukr.].

13. Zakon Ukrainy vid 09/04/1999 № 586-XIV “Pro mistsevi derzhavni administratsiji” [Law of Ukraine dated 09/04/1999 № 586-XIV “On Local State Administrations”] [in Ukr.].

14. Zakon Ukrainy vid 21/05/1997 № 280/97-BP “Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini” [Law of Ukraine dated 21/05/1997 № 280/97-BP “On Local Self-Government in Ukraine”] [in Ukr.].

15. Yepifanov, A. O. (2008). Upravlinnia Rehionamy [Management of the regions] Yepifanov, A. O., Mineienko, M. V., Dodashev, B. A. (Eds.). – Sumy: DVNZ “UABS NBU” [in Ukr.].